

10.2478/umcsart-2013-0022

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XII, 1

SECTIO L

2014

Pracownia Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Przedszkolnej
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim

ELŻBIETA MAREK

*Rozwijanie twórczej aktywności plastycznej
uczniów klas początkowych
(na podstawie analizy programów kształcenia zintegrowanego)*

Developing creative activity in art amongst pupils of elementary classes
(Based on the analysis of integrated teaching syllabuses)

Wprowadzenie

Przeszkody związane z celami i treściami wychowania oraz nauczania to najbardziej ogólny rodzaj ograniczeń dla twórczości uczniów, wiążący się z brakiem celów służących rozwojowi kreatywności w programach nauczania i wychowania, niedostrzeganiem przez społeczeństwo, polityków oświatowych, a także nauczycieli potrzeby budowania i wspierania działań twórczych w praktyce edukacyjnej. Od wielu lat w polskiej szkole zaniedbywana jest edukacja plastyczna¹, rozwijająca półkulę intuicyjną mózgu. A przecież dbałość o równowagę pomię-

¹ Świadczą o tym badania R. Tarasiuka, *Osiągnięcia uczniów klas I-III z plastyki*, [w:] *Skuteczność nauczania początkowego w Polsce 1976-1990*, t. 3, red. M. Cackowska, Lublin 1991; E. Marek, *Pedagogiczna interpretacja doboru i układu treści edukacji plastycznej w wybranych programach kształcenia zintegrowanego*, [w:] W. Limont, K. Nielek-Zawadzka, *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna wobec przemian w kulturze*, T. 1, Kraków 2005; A. Boguszewska, K. Kusiak, *Plastyka zapomniana? „Życie Szkoły”* 2004, nr 9.

dzy emocjami i intelektem, lewą i prawą półkulą mózgu, aktywnością odtwórczą i twórczą winna być podstawową zasadą współczesnej edukacji dziecka, zwłaszcza gdy mamy na celu jego wszechstronny rozwój. Jak sądzi Jerzy Kujawiński „kreatywne doświadczenia oraz twórcze osiągnięcia »subiektywne« okresu wczesnego dzieciństwa są najlepszym przygotowaniem do wszelkiego tworzenia i dokonywania społecznie doniosłych odkryć”². Dlatego też, zgodnie z ideą psychotransgresjonizmu, powinniśmy dążyć do wychowania człowieka zdolnego do wychodzenia poza dostarczone informacje. Dla praktyki szkolnej oznacza to aktualizowanie sytuacji edukacyjnych, w których będzie zachodziła twórcza aktywność dziecka.

Przystępując do analizy zagadnienia, warto odpowiedzieć na podstawowe pytania: Czym jest aktywność? Co ją uruchamia? Jakie są jej rodzaje? Jakie formy aktywności twórczej mogą występować w toku edukacji dziecka?

Jak definiuje Norbert Sillamy, „Aktywność jest to ogół czynów istoty żywej. Aktywność jest skłonnością wrodzoną, leży u podstaw wszelkich zachowań”³. U podstaw aktywności leży zawsze chęć działania, którą uruchamiają czynniki wewnętrzne (potrzeby) i zewnętrzne (zadania). W sytuacji, gdy *aktywność jest motywowana wewnętrznie*, źródłem jej mogą być potrzeby dziecka. Ten rodzaj działania nazywamy aktywnością własną (spontaniczną, samorzutną), gdyż jest ono podejmowane z własnej inicjatywy, dla własnej satysfakcji bądź dla realizacji samodzielnie określonych celów. Niekiedy źródłem aktywności są różnorodne zadania stawiane dziecku przez otoczenie. Mamy do czynienia wówczas z *aktywnością motywowaną zewnętrznie*, określamy ją mianem kierowanej. Bywa też, że *środowisko społeczne sugeruje dziecku* określone działania, jednakże podejmuje ono te działania dobrowolnie, zwłaszcza gdy odnoszą się do jego aktualnych potrzeb i zainteresowań. Taki rodzaj aktywności nazywamy *inspirowaną*.

Biorąc pod uwagę wynik aktywności (charakter wytworu) możemy wyróżnić aktywność *odtwórczą*, kiedy dziecko powiela, odwzorowuje świat i własne zachowania oraz *twórczą*, gdy kreuje świat i samego siebie⁴. Twórczą aktywnością w sensie psychologicznym nazywamy nie tylko tę, która prowadzi obiektywnie do nowych i ważnych wytworów, lecz również taką, która prowadzi do tylko su-

² *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych. Zarys metodyki*, red. J. Kujawiński, Warszawa 1990, s. 9.

³ N. Sillamy, *Słownik psychologii*, Katowice 1994, s. 14.

⁴ Bardzo interesująco na temat różnych rodzajów aktywności wypowiada się J. Uszyńska-Jarmoc w książce *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Białystok 2003.

biektywnie nowych wartości, nowych dla danej jednostki⁵. Stwarza ona większe szanse rozwoju osobowości niż aktywność odtwórcza⁶.

O rodzaju aktywności decyduje forma komunikatu, wynikająca z predyspozycji jednostki i jakości tworzywa: słowo pisane, ruch, dźwięk, barwa itp. Możemy, stosując to kryterium, wyodrębnić podstawowe dziedziny twórczości ludzkiej, takie jak: sztuka, nauka, technika oraz dziedziny pokrewne powstające na ich pograniczu. W literaturze spotykamy różne klasyfikacje form i dziedzin twórczości. Wyróżnia się twórczość: naukową, artystyczną, techniczną, ruchową, literacką, muzyczną, plastyczną, ruchowo-muzyczną, ruchowo-mimiczną, werbalną, słowno-muzyczną, zabawową, konstrukcyjno-techniczną i wiele innych.

Przedmiotem prezentowanych badań jest twórcza aktywność plastyczna, która jest „samodzielną realizacją przez dziecko za pomocą tworzywa plastycznego, wizji świata rzeczywistego widzianego jego oczami, bądź własnego świata wyobraźni. Jest to przeniesienie świata stworzonego w umyśle dziecka do świata plastyki”⁷.

Ekspresja plastyczna dziecka to wyrażanie jego wewnętrznych przeżyć, myśli, uczuć i doznań w języku plastyki. Język ten zbudowany jest z określonego alfabetu, którego indywidualne znaczenie nadają różnorodne formy wyrazu⁸. Poprzez działalność plastyczną uczeń, korzystając z wcześniej zebranego materiału obserwacyjnego, indywidualnie wypowiada się, wyraża swój stosunek do tematu, daje w formie plastycznej wyraz swoim dążeniom i odczuciom. Jakość wyzwanej aktywności twórczej jest uzależniona od ilości i jakości inspiracji (słowo, gest, ruch, dźwięk, obraz), zaangażowania emocjonalnego oraz akceptacji i identyfikacji z tematem.

Celem poniżej prezentowanych badań było poznanie miejsca twórczej aktywności plastycznej w podstawie programowej i programach kształcenia zintegrowanego. W badaniach przyjąłm założenie, że **podstawa programowa służy do opracowania programów nauczania, które zależnie od doświadczeń autorów, ich podejścia do kreatywności bardzo różnią się zawartością celów, treści i zagadnień związanych z realizacją tych treści**. Analizie poddałam więc: cele, treści i osiągnięci uczniów oraz opis sposobów osiągania celów.

⁵ J. Rudniański, *Homo cogitans. O myśleniu twórczym i kryteriach wartości*, Warszawa 1981, s. 14.

⁶ W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984.

⁷ B. Kaczmarczyk, D. Szafrąńska, *Stymulowanie twórczej aktywności muzycznej i plastycznej dzieci sześciolatków w przedszkolu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1985, nr 1, s. 65.

⁸ S. Popek (red.), *Metodyka zajęć plastycznych w klasach początkowych*, Warszawa 1984, s. 39.

1. Cele edukacji związane z rozwijaniem aktywności twórczej

W podstawie programowej czytamy, że „celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym. Dziecko powinno być przygotowane do życia w zgodzie z samym sobą, ludźmi i przyrodą. Powinno odróżniać dobro od zła, być świadome przynależności społecznej”⁹.

Zadaniem szkoły jest m.in. „poszanowanie godności dziecka; zapewnienie dziecku przyjaznych, bezpiecznych i zdrowych warunków do nauki i zabawy, działania indywidualnego i zespołowego, rozwijania samodzielności oraz odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie, ekspresji plastycznej, muzycznej i ruchowej, aktywności badawczej, a także działalności twórczej”¹⁰.

Jakie jest przełożenie tych zadań na cele dotyczące działalności twórczej w zakresie sztuki w programach nauczania pokazuje tabela 1.

Tab. 1. Cele dotyczące rozwijania twórczej aktywności w zakresie sztuki w programach kształcenia zintegrowanego

Lp	Program	Cele
	<i>Kolorowa klasa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Uczeń nabywa umiejętności z zakresu świadomego komunikowania się w sposób werbalny i niewerbalny, twórczego wykorzystywania uzdolnień¹¹.
	<i>Od A do Z. Edukacja z pasją</i>	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie dziecku przyjaznych, bezpiecznych i zdrowych warunków do nauki i zabawy, działania indywidualnego i zespołowego rozwijania samodzielności oraz [...], ekspresji plastycznej, muzycznej, ruchowej, aktywności badawczej, a także działalności twórczej¹².
	<i>Gra w kolory</i>	<ul style="list-style-type: none"> • pobudzanie i rozwijanie wyobraźni; • pobudzenie do samodzielnej i twórczej działalności plastycznej, muzycznej i ruchowej; • wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju ucznia poprzez rozwijanie jego aktywności badawczej, a także działalności twórczej¹³.

⁹ Podstawa programowa z komentarzami, t. 1. *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*, MEN, Warszawa 2010, s. 39.

¹⁰ *Ibid.*, s. 40.

¹¹ M. Jarząbek, A. Mitoraj-Hebel, K. Sirak-Stopińska, B. Zachodny, *Kolorowa klasa*, Gdynia 2009, s. 8.

¹² A. Juskiewicz, *Od A do Z. Edukacja z pasją*, Warszawa 2009, s. 11.

¹³ E. Stolarczyk, *Gra w kolory*, Warszawa 2009, s. 13-14.

cd. tab. 1

	<i>Witaj szkolo!</i>	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie do percepcji muzyki i sztuk plastycznych; • rozwijanie wrażliwości i ekspresji muzycznej oraz plastycznej; • kształtowanie potrzeby ekspresji twórczej, kreatywności, wyobraźni; • rozwijanie wrażliwości estetycznej¹⁴.
	<i>Nasza klasa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nabywanie doświadczeń i wykorzystywanie ich w nowych sytuacjach; • kierowanie własną aktywnością, rozwiązywanie problemów w twórczy sposób; • kształtowanie i doskonalenie umiejętności rozpoznawania, nazywania i wyrażania własnych emocji językiem mowy, gestu, ruchu, plastyki i muzyki; • rozwijanie własnych zainteresowań poprzez uczestnictwo w różnych formach aktywności artystycznej i sportowej¹⁵.
	<i>Uczę się z Ekoludkiem</i>	<ul style="list-style-type: none"> • wspomaganie wielokierunkowego rozwoju dziecka oraz umożliwianie mu całościowego poznawania świata przy akcentowaniu jego twórczej postawy i wielostronnej aktywności rozwijającej wszystkie sfery osobowości; • dążymy do tego, aby aktywność dziecka była różnorodna, angażująca wyobraźnię, myślenie, emocje i działanie¹⁶; • wspomaganie uczniów w ich rozwoju estetycznym; • rozwijanie badawczej i twórczej aktywności oraz emocjonalnego stosunku do wytworów kultury¹⁷.
	<i>Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła</i>	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie wyobraźni przestrzennej; • wizualne przedstawienie treści; • rozwijanie wrażliwości estetycznej; • rozwijanie indywidualnego podejścia do działań twórczych; • stwarzanie okazji do ekspresji muzycznej, emocjonalnej i ruchowej; • obcowanie z twórczością muzyczną polską i światową¹⁸.

¹⁴ A. Korcz, D. Zagrodzka, *Witaj szkolo!*, Warszawa 2009, s. 6-7.¹⁵ C. Cyrański, E. Misiorowska, *Nasza klasa. Program edukacji wczesnoszkolnej*, Kielce 2009, s. 8.¹⁶ H. Pięta, D. Orzechowska, I. Tolak, M. Stępień, *Uczę się z Ekoludkiem*, Warszawa 2010, s. 5¹⁷ *Ibid.*, s. 12¹⁸ J. Faliszewska, *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła*, Kielce 2009, s. 24-25.

cd. tab. 1

	<i>Razem w szkole</i>	<ul style="list-style-type: none"> • kształtowanie umiejętności korzystania z dzieł sztuki (literatura, architektura, malarstwo, muzyka, taniec, inscenizacja, film); • wdrażanie do poznawania własnej odrębności i niepowtarzalności; • uwrażliwianie na odrębność drugiego człowieka poprzez pielęgnowanie indywidualnego stylu wypowiedzi oraz poszanowanie cudzych pomysłów i oryginalności; • kształtowanie postawy twórczej¹⁹.
	<i>Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu</i>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyraża w różnych formach własne myśli, stany emocjonalne i uczucia (w tworzonych tekstach literackich, pracach plastycznych oraz interpretacjach muzycznych, ruchowych i dramatycznych); • twórczo działa (w twórczości słownej, plastycznej, technicznej, teatralnej); • ma wrażliwość estetyczną, wyobraźnię, fantazję, którą uwidacznia poprzez różne formy ekspresji; • jest zainteresowany dorobkiem kultury i sztuki; • wykazuje aktywność twórczą; • posługuje się narzędziami ekspresji twórczej²⁰.
	<i>Szkoła na miarę</i>	<ul style="list-style-type: none"> • posługiwanie się podstawowymi narzędziami i materiałami w wyrażaniu sytuacji realnych i fantastycznych, własnych myśli i uczuć, inspirowanych literaturą i muzyką; • budzenie przynależności kulturowej poprzez kontakt ze sztuką i tradycjami regionalnymi i narodowymi²¹.
	<i>Wesoła szkoła i przyjaciele</i>	<p>W edukacji plastycznej dziecko ma do czynienia z tworzeniem i odbiorem dzieła plastycznego – jest więc i twórcą, i odbiorcą. Z tego też względu wyznaczamy edukacji plastycznej dwa cele:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie spontanicznej ekspresji plastycznej dziecka, • przygotowanie dziecka do odbioru dzieła plastycznego. <p>W procesie spontanicznej ekspresji dziecko tworzy subiektywne dzieło. Nadaje mu sens komunikacyjny, chce nam „coś” za pomocą „czegoś” przekazać. Dzieło innego autora z kolei zaciekawia odbiorcę, zatrzymuje go i pobudza do refleksji. Jeżeli odbiorca rozpozna w nim poszczególne elementy i odczyta ich formy znaczeniowe – zrozumie sens dzieła²².</p>

¹⁹ J. Brzózka, K. Harmak, K. Izbińska, A. Jasiocha, W. Went, *Razem w szkole*, Warszawa 2009, s. 11-12.

²⁰ M. Kędra, *Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu*, Warszawa 2010, s. 7-8

²¹ D. Bieleń, T. Janicka-Panek, H. Małkowska-Zegadło, *Szkoła na miarę*, Warszawa 2009, s. 11.

²² J. Hanisz, *Wesoła szkoła i przyjaciele*, Warszawa 2009, s. 9-10. C. Cyrański, E. Misiorowska, *Nasza klasa. Program edukacji wczesnoszkolnej*, Kielce 2009, s. 8.

Z powyższej tabeli wynika, że cele kształcenia związane z rozwijaniem aktywności twórczej występują we wszystkich programach. Są one tworzone z wykorzystaniem podstawy programowej. Jednak są różnie formułowane. Dotyczą najczęściej:

- pobudzania i rozwijania wyobraźni;
- nabywania doświadczeń i ich wykorzystywania w nowych sytuacjach;
- nazywania i wyrażania własnych emocji językiem mowy, gestu, ruchu, plastyki, muzyki;
- rozwiązywania problemów w sposób twórczy;
- rozwijania zainteresowań, postawy badawczej;
- posługiwania się narzędziami ekspresji twórczej.

W większości programów zostały wyodrębnione cele ogólne dotyczące aktywności twórczej. Tak jest np. w programach: *Nasza klasa*; *Kolorowa klasa*; *Gra w kolory*; *Uczę się z Ekoludkiem*. W programach: *Witaj szkoło!*; *Razem w szkole* zaproponowano także cele szczegółowe. W programie *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła* cele zostały przyporządkowane poszczególnym rodzajom inteligencji. Najwięcej miejsca poświęcają kształtowaniu twórczej aktywności dziecka, określając szczegółowe cele dla kierunków edukacji autorzy programów: *Wesoła szkoła i przyjaciele*; *Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu*; *Szkoła na miarę*.

2. Treści kształcenia i osiągnięcia uczniów

„Treść kształcenia to ogół wiadomości, umiejętności i nawyków, jakie mają opanować uczniowie szkół różnych typów i poziomów zgodnie z obowiązującymi planami i programami nauczania”²³. W podstawie programowej znajdujemy wykaz treści nauczania, wraz z ich podziałem na klasę 1 i 3.

Edukacja plastyczna obejmuje: *Poznanie architektury, malarstwa i rzeźby. Wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnych formach plastycznych. Przygotowanie do korzystania z medialnych środków przekazu. W zakresie edukacji plastycznej odnajdujemy tylko kilka stwierdzeń dotyczących aktywności dziecka. Uczeń kończący klasę I:*

- *ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką;*
- *korzysta z narzędzi multimedialnych;*
- *rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę, malarstwo, rzeźbę, grafikę i wypowiada się na ich temat.*

²³ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 182.

Uczeń kończący klasę III w zakresie percepcji sztuki:

– *korzysta z przekazów medialnych; stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora);*

W zakresie ekspresji przez sztukę:

– *podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne)²⁴.*

Celem analizy programów nauczania była próba znalezienia odpowiedzi na pytania:

– *Jakie treści i osiągnięcia uczniów dotyczące twórczej aktywności plastycznej występują w programach edukacji wczesnoszkolnej?*

– *W jaki sposób treści te zostały przyporządkowane – całościowo, czy do kolejnych lat edukacji?*

– *Czy wyodrębniono treści związane z percepcją, ekspresją, recepcją sztuki?*

– *Na ile treści te są szczegółowe?*

Z przeprowadzonej analizy wynika, że najmniej szczegółowy jest program **Kolorowa klasa**. Treści i zakładane osiągnięcia uczniów traktowane są bardzo pobieżnie, brak podziału na kolejne lata edukacji. W zakresie ekspresji plastycznej uczeń: „potrafi namalować ilustracje odzwierciedlające nastrój, wydarzenie, sytuacje inspirowane własnymi przeżyciami, doznaniem, utworami literackimi, muzyką, filmem”²⁵.

W programie **Nasza klasa** nie występuje dział *treści nauczania*, pojawiają się natomiast oczekiwane osiągnięcia uczniów z poszczególnych kierunków edukacji. Zostały one zestawione z treściami z podstawy programowej i ujęte w postaci tabeli. W zakresie twórczej aktywności plastycznej dla klasy III zostały wyodrębnione następujące osiągnięcia ucznia:

– *„wykonuje prace plastyczne na określony temat, z wyobraźni, na podstawie przeżyć, doświadczeń, obserwacji, treści utworów literackich, teatralnych i muzycznych itp.”;*

– *tworzy różne kombinacje kolorów;*

– *projektuje i wykonuje elementy scenografii, kukielki, maski do przedstawień, inscenizacji;*

– *doborem barw przedstawia nastrój swojej pracy plastycznej;*

– *potrafi przedstawić środkami plastycznymi ciekawy układ kompozycyjny”²⁶.*

²⁴ Podstawa programowa z komentarzami, t. 1. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna, s. 42-49.

²⁵ Jarząbek, Mitoraj-Hebel, Sirak-Stopińska, Zachodny, *op. cit.*, s. 21.

²⁶ Cyrański, Misiorowska, *op. cit.*, s. 44-45.

Zdaniem Ewy Stolarczyk, autorki programu ***Gra w kolory*** twórcza aktywność plastyczna „Umożliwia dostrzeganie, przeżywanie przez dziecko piękna tkwiącego w naturze oraz wyrażanie jego spostrzeżeń i przeżyć za pomocą dostępnych technik plastycznych”²⁷. Odzwierciedla to poniższa tabela.

Tab. 2. Treści dotyczące twórczej aktywności plastycznej w programie *Gra w kolory*

<p>Wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnorodnych formach plastycznych</p>	<p>Klasa I</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wyraża własne doznania w różnych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak kształt, barwa, faktura. • Tworzy ilustracje (realne i fantastyczne) dotyczące scen i sytuacji inspirowanych wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką. • Wykonuje proste rekwizyty (lalkę, pacynkę itp.) i wykorzystuje je w małych formach teatralnych. • Wykorzystuje narzędzia multimedialne do wyrażania własnych intencji twórczych, np. w formie listu obrazkowego. <p>Klasa II</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potrafi wykonywać prace plastyczne na podstawie własnych przeżyć, utworów literackich i muzycznych. <p>Klasa III</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uczestniczy w życiu kulturalnym, biorąc udział w imprezach organizowanych w placówkach kultury działających w środowisku dziecka. • Korzysta z przekazów medialnych (na określonych zasadach); stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora).
<p>Ekspresja przez sztukę</p>	<p>Klasa III</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podejmuje działalność twórczą, posługując się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak kształt, barwa, faktura, w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne). • Realizuje proste projekty form użytkowych, służące między innymi kształtowaniu własnego wizerunku i wyglądu otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (stosując określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych).

Źródło: E. Stolarczyk, *Gra w kolory*, Warszawa 2009, s. 21-22.

Autorki programu ***Witaj szkoło!*** edukację plastyczną połączyły z edukacją techniczną. Określając cele oraz zadania, jakie stoją przed nauczycielem, zasugerowały, że tematyka prac plastycznych i technicznych dostosowana jest do treści

²⁷ Stolarczyk, *op. cit.*, s. 22.

polonistycznych i środowiskowych²⁸. Zajęcia te są okazją do ilustrowania treści opowiadań, wierszy oraz treści społecznych i przyrodniczych. W związku z tym zakres edukacji plastyczno-technicznej jest bardzo ubogi. Aktywność twórcza dziecka dotyczy:

- wykonywania ilustracji do opowiadań, baśni, muzyki, sytuacji realnych i zmyślonych (klasa I);
- podejmowania działań twórczych, dzięki którym doskonalili umiejętności malowania farbami, rysowania ołówkiem i kredkami, wycinania nożyczkami, zaginania, składania papieru, łączenia różnych materiałów z użyciem kleju, zszywacza biurowego, za pomocą wiązania, odmierzania potrzebnej ilości materiału (klasa II)²⁹.

W programie *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła* występuje podział na obszary tematyczne odpowiadające i sprzyjające rozwojowi poszczególnych inteligencji wielorakich. Występuje niewiele treści stymulujących aktywność twórczą w zakresie inteligencji wizualno-przestrzennej. Obejmują one:

- *uczestniczenie w życiu kulturalnym szkoły i najbliższego środowiska (muzeum, kino, wystawy);*
- *projektowanie odzieży, mebli, budynków, form użytkowych, terenów zielonych;*
- *wykonywanie prostych rekwizytów do małych form teatralnych*³⁰.

Zakłada się, że uczeń rozwinął:

- *wrażliwość na doznania estetyczne;*
- *indywidualne podejście do działań twórczych;*

W zakresie wiadomości i umiejętności związanych z plastyką:

- *wyraża w swojej pracy plastycznej indywidualny stosunek do prezentowanego tematu;*
- *wzbogaca swoje prace o szczegóły świadczące o rozwoju percepcji wzrokowej, umiejętności obserwacji i korzystania ze zdobytych doświadczeń*³¹.

Program *Razem w szkole* zawiera materiał nauczania w spiralnym ujęciu co oznacza, że wiedza i umiejętności w kolejnych etapach pierwszego etapu kształcenia są stopniowo wzbogacane i dotyczą tych samych obszarów tematycznych. Uwzględnione w programie treści są skopiowane z podstawy programowej. Materiał nauczania podzielony jest na bloki programowe, pojęcia, postawy (zachowania) i obszary tematyczne. W programie *Razem w szkole* istnieje podział na 3 klasy. Treści zostały zaprezentowane w tabeli 3.

²⁸ Korcz, Zagrodzka, *op. cit.*, s. 27.

²⁹ *Ibid.*, s. 28.

³⁰ Faliszewska, *op. cit.*, s. 46.

³¹ *Ibid.*, s. 66.

Tab. 3. Umiejętności w zakresie ekspresji przez sztukę w programie *Razem w szkole*

KLASA PIERWSZA
<ul style="list-style-type: none"> • Ilustruje sceny realne i fantastyczne inspirowane wyobraźnią, literaturą, muzyką, otoczeniem społecznym i przyrodniczym.
KLASA DRUGA
<ul style="list-style-type: none"> • Stara się przedstawiać i wyrażać w swoich pracach własne przeżycia, obserwacje, marzenia, wyobrażenia, otaczającą rzeczywistość przyrodniczą i społeczną oraz świat fantazji.
KLASA TRZECIA
<ul style="list-style-type: none"> • Przedstawia i wyraża w swoich pracach własne przeżycia, obserwacje, marzenia, wyobrażenia, otaczającą rzeczywistość przyrodniczą i społeczną oraz świat fantazji. • Projektuje i wykonuje płaskie i przestrzenne formy użytkowe, uwzględniając zasady kompozycji. • Przyczynia się do upowszechniania kultury w środowisku szkolnym. <p>Realizuje proste projekty, mające na celu kształtowanie własnego wizerunku.</p>

Źródło: J. Brzózka, K. Harmak, K. Izbińska, A. Jasiocha, W. Went, *Razem w szkole*, Warszawa 2009, s. 25-40.

W programie Jadwigi Hanisz *Wesoła szkoła i przyjaciele* w zakresie edukacji plastycznej występują następujące działy: percepcja sztuki – odbiór wypowiedzi i wykorzystywanie informacji; ekspresja przez sztukę – tworzenie wypowiedzi; recepcja sztuki – analiza i interpretacja wytworów kultury. Treści przyporządkowane są do kolejnych lat edukacji. A oto treści dotyczące twórczej ekspresji plastycznej:

Klasa I:

- ilustrowanie scen związanych z własnymi przeżyciami i treścią czytanych tekstów i opowiadanych wydarzeń, legend; przedstawianie zdarzeń rzeczywistych i fantastycznych³².

Klasa II:

- rysowanie scen związanych z własnymi przeżyciami oraz z treścią znanych dziecku tekstów literackich;
- eksperymentowanie w przedstawianiu tych samych przedmiotów raz w kolorze, raz w tonacji biało-czarnej, aby określić wpływ koloru na jakość dzieła;
- przedstawianie wydarzeń realnych i fantastycznych;
- przedstawianie scen inspirowanych przez przeżycia, marzenia, pory roku, opowiadania, utwory literackie, oglądane filmy itp.³³

³² Hanisz, *op. cit.*, s. 32.

³³ *Ibid.*, s. 62-63.

Klasa III:

Rysowanie:

- z wyobraźni, z pamięci, z pokazu; pojedynczych przedmiotów, zjawisk, zwierząt, roślin, postaci realnych i fantastycznych;
- doskonalenie rysowania różnych linii; wyznaczanie za pomocą linii konturów przedmiotów i postaci, wyrażanie ruchu (tworzenie filmów kreskowych);
- dostrzeganie w rysunkach wartości kontrastowej bieli i czerni: biel – czerni; dzień – noc; wesoło – smutno; dobro – zło;
- projektowanie wzorów tapet, materiałów; wykonywanie odbitek stemplami z ziemniaka bądź stemplami gotowymi; rysowanie plakatów i reklam.

Malowanie:

- krajobrazów w dni słoneczne i w dni pochmurne; próba zauważenia różnic w tych obrazach i roli światła;
- przedstawianie określonego nastroju przez odpowiedni zestaw kolorystyczny: pogodny – deszczowy; smutny – wesoły; zima – wiosna; wiosna – jesień;
- opisywanie kolorami swoich wewnętrznych stanów i nastrojów;
- wyrażanie przeżyć indywidualnych, przedstawianie wydarzeń realnych i fantastycznych z uwzględnianiem zróżnicowanego ruchu ludzi i zwierząt oraz liczniejszych.

Kształotowanie wytworów płaskich i przestrzennych:

- wykonywanie papierowych wycinanek i wydzieranek;
- tworzenie metodą origami;
- wykonywanie wytworów z materiałów przyrodniczych (kasztany, żołądzie, szyszki, patyki, trawy, jarzębina itp.); lepienie z gliny, masy solnej, plasteliny, modeliny;
- rzeźbienie w glinie, mydle, w drewnie;
- budowanie abstrakcyjnych i funkcjonalnych form przestrzennych z materiałów różniących się wielkością, kształtem, materiałem, z którego je wykonano (pudełka kartonowe, puszki, różnego rodzaju opakowania itp.)³⁴.

Program *Szkoła na miarę* zawiera dwa pakiety edukacyjne treści kształcenia: *Raz, dwa, trzy, teraz my!* i *Nowe Już w szkole*. W głównych założeniach tego programu czytamy: „W nowoczesnym ujęciu na aktywność dziecka w procesie edukacji należy patrzeć nie tylko jak na podstawowy wyznacznik rozwoju, ale także jak na jedną z najważniejszych jego potrzeb i naturalną właściwość powiązaną z innymi potrzebami, np. ruchu i działania, potrzebami społecznymi, poznawczy-

³⁴ *Ibid.*, s. 94.

mi czy biologicznymi. Dlatego w edukacji promującej rozwój ważne jest traktowanie aktywności dziecka jako naturalnej drogi poznawania i przekształcania świata, czyli naturalnej drogi uczenia się³⁵.

Treści kształcenia w tym programie prezentowane są dla dwóch pakietów: *Raz, dwa, trzy teraz my!* i *Nowe już w szkole*. Przedstawione zostały w tabelach z podziałem na kolejne klasy i kolejne kierunki edukacji. Treści z zakresu twórczej aktywności plastycznej dotyczą:

- kontaktów z wybranymi dziedzinami sztuki (architektura, malarstwo, grafika, rzeźba): *rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę (także architekturę zieleni), malarstwo, rzeźbę, grafikę i wypowiada się na ich temat;*
- wypowiedzi plastycznych w technikach płaskich; *wypowiada się w różnych technikach plastycznych na płaszczyźnie; posługuje się takimi środkami wyrazu plastycznego jak kształt, barwa, faktura; wykonuje prace malarzkie i graficzne typowe dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka;*
- tworzenia prac w technikach przestrzennych: *wypowiada się w różnych technikach, tworząc przestrzenne prace plastyczne (rzeźby w plastelinie, glinie, modelinie i in.); wykonuje proste rekwizyty (lalka, pacynka itp.) i wykorzystuje je w małych formach teatralnych; tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka;*
- ilustrowania różnych scen i sytuacji: *ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką;*
- stosowanie narzędzi multimedialnych w realizacji własnych zadań twórczych: *w miarę możliwości korzysta z narzędzi medialnych w swojej działalności twórczej.*

Program *Uczę się z Ekoludkiem* zawiera tylko ogólny zarys materiału nauczania oraz określa podstawowe kompetencje zdobywane w trakcie kształcenia przez uczniów poszczególnych klas. Kompetencje te zostały ujęte w tabeli i przedstawione w układzie: treści edukacyjne i działania w ich zakresie, przewidywane osiągnięcia, procedury osiągania celów.

Nie ma w tym programie podziału na przedmioty, lecz zostały wyodrębnione płaszczyzny integrujące treści kształcenia. Wynika to z przyjętego trójwymiarowego modelu integracji. Decyzję o doborze treści, ich poziomie czy zakresie podejmuje nauczyciel, postępujący zgodnie z zasadami: stopniowania trudności, przystępności i indywidualizacji. Centralne miejsce wśród płaszczyzn integrujących zajmuje dziecko. Płaszczyzny są podstawą do budowania ośrodków tematycznych i tematów dni. Wymienione w programie treści zawierają wartości wychowawcze i użytkowe.

³⁵ Bieleń, Janicka-Panek, Małkowska-Żegadło, *op. cit.*, s. 8.

Działania dotyczące aktywności twórczej w zakresie edukacji plastycznej zostały określone jako komunikowanie się poprzez sztukę i malarstwo realizowane przez:

- obserwację i doświadczenia, np.: wprowadzenie nowych działań i technik plastycznych;
- działalność plastyczną, np.: przedstawianie w pracach plastycznych nastroju, stanów uczuciowych oraz scen, zjawisk i sytuacji;
- wiadomości z zakresu sztuk plastycznych, np. dziedziny działalności twórczej człowieka³⁶.

Treści odnoszące się do edukacji plastycznej zawierają się w ośrodku tematycznym *Dziecko wobec kultury i sztuki*. Do zagadnień związanych z twórczą aktywnością plastyczną możemy zaliczyć np.: „sztuka użytkowa; percepcja wytworów plastycznych; własna działalność plastyczna: rysowanie, malowanie, rzeźbienie, wycinanie, wydzieranie”³⁷.

W programie *Nowoczesna edukacja – szkoła w działaniu* zostały wyodrębnione obszary tematyczne. Edukacja przez sztukę mieści się w obszarze:

- kultura, dziedzictwo kultury i jej różnorodność – znaczenie słowa kultura: kultura, jej podstawowe wymiary, dzieła sztuki, rodzaje sztuki; trwałość kultury: kultura łączy ludzi – co to znaczy, znaczenie słowa „pięknie”, moje odczucie piękna wśród ludzi.
- wielość środków komunikacji – inne języki używane do komunikowania się język ciała, gesty, język kolorów, wybrane dzieła sztuki plastycznej.
- materiały i ich wykorzystanie, prace manualne z różnych materiałów³⁸.

Oczekiwane osiągnięcia ucznia z zakresu edukacji plastycznej zostały przyporządkowane do określonych lat edukacji i podzielone na trzy części:

- percepcja sztuki (Uczestniczy w życiu kulturalnym swojego środowiska. Zna placówki kultury działające w jego terenie. Wie, co to jest przekaz medialny. Wykorzystuje przekazy medialne we własnej twórczości. Rozumie, że nie wolno naruszać praw autora);
- ekspresja przez sztukę (Przedstawia i wyraża w swoich pracach własne przeżycia, obserwacje, marzenia, wyobrażenia, otaczającą rzeczywistość przyrodniczą i społeczną oraz świat fantazji. Przyczynia się do upowszechniania kultury w środowisku szkolnym. Realizuje proste projekty, mające na celu kształtowanie własnego wizerunku. Podejmuje działalność twórczą posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, bar-

³⁶ Pięta, Orzechowska, Tolak, Stępień, *op. cit.*, s. 49.

³⁷ *Ibid.*, s. 58-59.

³⁸ Kędra, *op. cit.*, s. 16-18.

- wa, faktura, w kompozycji na płaszczyźnie i przestrzeni stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne);
- recepcja sztuki (Potrafi w różnych formach plastycznych wyrazić swoje przeżycia, nastroje obserwacje)³⁹.

Program *Od A do Z. Edukacja z pasją* zawiera materiał nauczania dla poszczególnych klas i kierunków edukacji. Treści kształcenia są przedstawione w tabeli. Po stronie lewej widnieją wiadomości i umiejętności skopiowane z podstawy programowej, natomiast po prawej stronie tabeli określono, co uczeń powinien umieć.

Tab. 4. Plastyczna aktywność twórcza w programie *Od A do Z - Edukacja z pasją*

Uczeń kończący klasę I:	
Aktywności plastyczna:	
Wiadomości i umiejętności zawarte w nowej podstawie programowej (1)	Treści kształcenia (2)
<ul style="list-style-type: none"> • wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura; 	<ul style="list-style-type: none"> • Wyrażanie indywidualnych przeżyć za pomocą takich środków wyrazu plastycznego, jak: kolor, faktura, kształt. Tworzy kompozycje na płaszczyźnie i w przestrzeni.
<ul style="list-style-type: none"> • ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką; korzysta z narzędzi multimedialnych; 	<ul style="list-style-type: none"> • Przedstawianie zjawisk, wydarzeń, realnych i fantastycznych. Przedstawianie scen i sytuacji inspirowanych marzeniami, przeżyciami i odczuciami. Przedstawianie scen i sytuacji inspirowanych tekstem literackim, muzyką, sztuką teatralną, filmem.
<ul style="list-style-type: none"> • wykonuje proste rekwizyty (np. lalkę, pacynkę) i wykorzystuje je w małych formach teatralnych; tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka; 	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowujemy szkolne przedstawienie. Sztuka ludowa regionu, w którym mieszka uczeń.

³⁹ *Ibid.*, s. 25-28. Z programu wyodrębniono osiągnięcia dotyczące twórczej aktywności plastycznej uwzględnione dla uczniów klasy III.

cd. tab. 4

Uczeń kończący klasę II:	
Umiejętności w zakresie ekspresji przez sztukę:	
<ul style="list-style-type: none"> w pracach stara się przedstawić własne przeżycia, odczucia, marzenia, obserwacje, 	<ul style="list-style-type: none"> Przedstawianie scen i sytuacji inspirowanych marzeniami, odczuciami, przeżyciami czy własnymi obserwacjami.
<ul style="list-style-type: none"> wykonyuje przedmioty użyteczne: laurki, kukielki, maskotki, ozdoby. 	<ul style="list-style-type: none"> Wykonywanie przedmiotów użytecznych: laurki, kukielki, maskotki, ozdoby, rekwizyty do inscenizacji.
Uczeń kończący klasę III:	
Umiejętności w zakresie ekspresji przez sztukę:	
<ul style="list-style-type: none"> podejmuje działalność twórczą posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura, w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne), 	<ul style="list-style-type: none"> Barwa, określanie możliwości wyrazowej barw; dostrzeganie różnic walorowych w zakresie jednej barwy, barwy podstawowe i pochodne, tworzenie kompozycji różnych barw. Rysowanie. Malowanie. Faktura, dostrzeganie możliwości wyrazowych różnych faktur. Kształt, dostrzeganie kształtów, podobieństwa i różnice kształtów, kompozycje różnych kształtów. Usytuowanie w przestrzeni, wytwory płaskie i przestrzenne.
<ul style="list-style-type: none"> realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (stosując określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych). 	<ul style="list-style-type: none"> Projektowanie i wykonywanie płaskich i przestrzennych form użytkowych z uwzględnieniem układu rytmicznego, symetrycznego, kompozycji otwartej, zamkniętej. Tworzenie kompozycji nastrojowych, uwzględniających możliwości wyrazowe elementów formy. Rysowanie, malowanie za pomocą przyrządów. Projektowanie prostych form użytkowych przy użyciu i wykorzystaniu mediów.

Źródło: A. Juskiewicz, *Od A do Z. Edukacja z pasją*, Warszawa 2009, klasa I s. 18, klasa II s. 41, klasa III s. 67-69.

Podsumowując, dostrzegam, że treści kształcenia w programach są ujęte w różny sposób. W niektórych występuje podział treści na 3 poszczególne klasy, np.: *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła; Wesola szkoła i przyjaciele; Szkoła na miarę; Witaj szkoło!* w innych materiał traktowany jest całościowo. Treści gru-

powane są w kręgi tematyczne, działy, obszary, ośrodki czy bloki tematyczne. Kilka programów zawiera wiadomości i umiejętności skopiowane z podstawy programowej, np.: *Gra w kolory; Razem w szkole, Wesola szkoła i przyjaciele; Od A do Z. Edukacja z pasją.*

Treści edukacji plastycznej związane z rozwijaniem aktywności twórczej dotyczą najczęściej:

- percepcji, która realizowana jest poprzez kontakt z wybranymi dziedzinami sztuki (architektura, malarstwo, rzeźba, grafika, sztuka ludowa) będącymi źródłem inspiracji do twórczych działań plastycznych i uczestnictwa w życiu kulturalnym. Obserwacja i doświadczenie stanowi często wprowadzenie do ekspresji plastycznej;
- ekspresji (z wyobraźni, pamięci, pokazu) przejawiającej się w tworzeniu inspirowanym przeżyciami, otaczającą rzeczywistością przyrodniczą i społeczną, światem fantazji, marzeniami, przeżyciami, utworami literackimi, filmami.

3. Opis sposobów osiągnięcia celów

Szczególnie cenny, zwłaszcza dla młodego nauczyciela, jest opis sposobów (procedur) osiągnięcia celów. Dlatego też poniżej przedstawię, **jakie sposoby osiągnięcia celów proponują twórcy programów nauczania?**

Autorki programu *Kolorowa klasa* są zdania, że ruch i aktywność są naturalną potrzebą dziecka, a zabawa i doświadczenie – najlepszą nauką. Dlatego też wszelkie działania edukacyjne powinny na nich bazować⁴⁰.

Interesujące strategie dla rozwijania aktywności twórczej proponują autorzy programu *Nasza klasa*, stwierdzając, że:

Aby umożliwić uczniowi uczenie się w działaniu, nauczyciel zobowiązany jest tworzyć jak najwięcej sytuacji bogatych w przeżycia, które będą angażowały aktywność ucznia. Aktywność tę charakteryzują następujące zasady:

- Zasada aktywności zewnętrznej i wewnętrznej – widocznym na zewnątrz działaniom towarzyszy intensywna praca wewnętrzna, gdy pojawiają się różnorodne uczucia i emocje.
- Zasada aktywności rzeczywistej – gdy człowiek zaangażowany w działanie jest doceniany i szanowany przez otoczenie, a szczególnie przez ważne dla niego osoby.

⁴⁰ M. Jarząbek, A. Mitoraj-Hebel, K. Sirak-Stopińska, B. Zachodny, *Kolorowa klasa. Program nauczania edukacji wczesnoszkolnej*, Gdynia 2011, s. 9.

- Zasada aktywności różnorodnej – gdy człowiek jest aktywny w sposób różnorodny, jego działania zaś mają charakter manipulacyjno-eksploracyjny, gdy używa różnorodnych pomocy naukowych i gdy samodzielnie tworzy coś nowego.
- Zasada aktywności korzystającej ze wszystkich zasobów – gdy człowiek korzysta ze swoich wewnętrznych zasobów i zasobów zewnętrznych, tkwiących w innych ludziach⁴¹.

Są oni zdania, że wychowawca, jego wiedza, umiejętności i sposób podejścia do ucznia mają podstawowe znaczenie dla kształtowania osobowości dzieci. Powinien to być człowiek otwarty na dziecko i samego siebie, przyjmujący postawę zaciekawienia światem, empatyczny, pozwalający dziecku na bycie sobą, wychodzące poza utarte schematy, mający pomysły i wprowadzający je w życie.

Program *Nasza klasa* odwołuje się do naturalnej ciekawości poznawczej dzieci, chęci badania świata i wyrażania przeżyć w różnych formach ekspresji. Autorzy proponują ciekawe metody i techniki pracy sprzyjające rozwijaniu twórczej aktywności:

- Słuchanie muzyki superlearning, pozwalające na wprowadzenie umysłu w stan optymalny do nauki;
- Mapa mentalna – inteligentne notatki – służące do wizualnego opracowania pojęcia w wykorzystaniem symboli, krótkich słów, haseł;
- Kinezylogia edukacyjna;
- Drama – angażuje mowę, myśli, emocje, ruch, wpływa na poprawę zachowań poprzez przeżycie problemu, poszukanie innego rozwiązania, wdraża do kreatywności;
- Plastyczna, muzyczna, ruchowa i językowa interpretacja utworu;
- Burza mózgow, dywanik pomysłów, metaplan – doskonale nadają się do projektowania wielu rozwiązań tej samej sytuacji problemowej;
- Metoda projektu (np. wykonanie albumu o rodzinnej miejscowości, wydanie gazetki klasowej)⁴².

Autorki programu *Uczę się z Ekoludkiem* są zdania, że podstawowe znaczenie dla osiągnięcia celów edukacji wczesnoszkolnej mają metody: problemowe, aktywizujące, metoda projektów, obserwacja, metody praktyczne, ćwiczenia, gry i zabawy dydaktyczne. Zwracają także uwagę na urządzenie otoczenia, wychodząc z założenia, że:

⁴¹ Cyrański, Misiorowska, *op. cit.*, s. 12-13.

⁴² *Ibid.*, s. 13-14

„Należy szczególnie zainteresować się częścią rekreacyjną sali lekcyjnej, która powinna zaspokajać potrzeby ruchowe dzieci i pomagać w stosowaniu metod aktywizujących. Będą tu prowadzone zajęcia ruchowe, spotkania w kręgu, ćwiczenia relaksacyjne, zabawy muzyczne, a nawet niektóre prace techniczne i plastyczne odbywające się na dywanie. To tu będą dzieci rozmawiać, opowiadać, dyskutować, czytać, słuchać czytania i pracować z podręcznikiem. Dodatkowo sala lekcyjna powinna być wyposażona w sprzęt audiowizualny, komputer z dostępem do Internetu, projektor, mapy, gry i zabawki dydaktyczne. Należy znaleźć miejsce na przybory szkolne uczniów oraz ich podręczniki i segregatory z wyprawkami. Pamiętaj, że dziecko, szczególnie w klasie pierwszej połowę czasu spędza na uczeniu się przez zabawę, należy zorganizować kąciki tematyczne, w których zgromadzimy to, co będzie nam potrzebne do pracy, np.: kącik czytelniczy, teatralny, przyrodniczy czy plastyczno-techniczny. Należy również przemyśleć sposób prezentowania wytworów dzieci”⁴³.

Jolanta Faliszewska – autorka programu *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła* podkreśla rolę diagnozy edukacyjnej ucznia w momencie rozpoczynania nauki szkolnej, zwłaszcza rozpoznanie profilu inteligencji każdego ucznia i preferowanych stylów uczenia się. Aby zrealizować to założenie, konieczne jest dobre przygotowanie psychologiczne i dydaktyczne nauczyciela oraz organizacja środowiska szkolnego sprzyjającego rozwijaniu wielorakich inteligencji, psychoedukacja rodziców oraz współpraca z instytucjami wspomagającymi szkołę, takimi jak: muzea, kina, teatry itp.⁴⁴

Autorzy programu *Razem w szkole*, określając procedury osiągnięcia celów, powołują się na koncepcję edukacji humanistycznej Carla Rogersa.

„Według Carla Rogersa podstawę zmian w zachowaniu człowieka stanowi jego własna zdolność do wzrostu i rozwoju, zdolność uczenia się na podstawie doświadczenia. Zalecanie zmian, jak również tzw. dobre rady pozostają nieskuteczne. Można natomiast stworzyć atmosferę szczególnie sprzyjającą rozwojowi człowieka, konstruktywnym zmianom w jego zachowaniu i osobowości. Stwarzanie takiej atmosfery Carl Rogers nazywa ułatwianiem. Nauczyciel, wychowawca, psychoterapeuta nie powinni być ekspertami wiedzącymi lepiej, co powinien robić i jakim powinien być wychowanek. Jak stwierdził prof. Andre Glucksman: najczęściej zła wyrządza się zawsze w imię dobra, czyli pewnej idei człowieka. Nauczyciel, wychowawca, psychoterapeuta powinni więc towarzyszyć dziecku w jego do-

⁴³ Pięta, Orzechowska, Tolak, Stępień, *op. cit.*, s. 66.

⁴⁴ Faliszewska, *op. cit.*, s. 25.

świadczalnym uczeniu się, na drodze jego własnego rozwoju, odkrywaniu: prawdy, dobra i piękna, a w szczególności:

- ułatwiać dziecku zdobywanie wiedzy, a nie dostarczać jej w »gotowej formie«;
- zachęcać dziecko do poszukiwania informacji, ale jej nie podawać;
- umożliwiać dziecku samodzielne badanie i odkrywanie;
- motywować, pobudzać, organizować to, co pożądane i konieczne;
- odpowiadać i stawiać pytania;
- nie wyłączać dziecka nigdy w tym, co ono może samodzielnie zrobić, odkryć⁴⁵.

Ważne dla nauczycieli mogą okazać się uwagi o realizacji programu zawarte w programie *Wesoła szkoła i przyjaciele*. Odnośnie do realizacji edukacji plastycznej czytamy, że w klasie I:

„Działalność plastyczna dzieci skupiona jest wokół trzech czynności: rysowanie, malowanie, kształtowanie wytworów płaskich i przestrzennych. Każdy rodzaj pracy plastycznej jest nacechowany indywidualnością dziecka; wytwory mają być rezultatem twórczej aktywności dziecka⁴⁶. W klasie II: Edukacja plastyczna w klasie drugiej jest skupiona wokół rozwijania spontanicznej ekspresji twórczej dziecka oraz przygotowania go do odbioru dzieła plastycznego. Dzieci rysują i malują z wyobraźni, pamięci i z pokazu⁴⁷. W klasie III: Ważne, aby na zajęciach plastycznych zapewnić dziecku możliwość swobodnej i twórczej wypowiedzi. Dziecko ma odczuwać radość z rysowania, malowania, rzeźbienia⁴⁸.

Bardzo szczegółowo charakteryzują sposoby osiągnięcia celów autorki programu *Szkoła na miarę*, odnosząc się do każdego kierunku edukacji. Ich zdaniem aktywność plastyczna, pobudza i usprawnia procesy percepcji wizualnej oraz wspiera rozwój osobowości, daje możliwości przeżycia i zaangażowania emocjonalnego, umożliwia wyrażanie własnych myśli i uczuć⁴⁹.

Najbardziej nowatorskie propozycje sposobów osiągnięcia celów znajdujemy w programie Marzeny Kędry, która proponuje ciekawe metody i formy pracy służące rozwijaniu ekspresji artystycznej:

⁴⁵ Brzózka, Harmak, Izbińska, Jasiocha, Went, *op. cit.*, s. 64.

⁴⁶ Haniż, *op. cit.*, s. 33.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 63.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 95.

⁴⁹ Bieleń, Janicka-Panek, Małkowska-Zegadło, *op. cit.*, s. 89.

„W proponowanych zajęciach twórczych stosujemy różnorodne sposoby pobudzania wyobraźni i wrażliwości dzieci. Sięgamy do tekstów literackich, utworów muzycznych, dzieł plastycznych, zapewniając przez to równocześnie kontakt z dziełami sztuki. [...] Pokazujemy bogactwo środków wyrazu i technik, proponujemy korzystanie z różnych materiałów, narzędzi, instrumentów – po to, aby każde dziecko mogło czerpać z nich tak, jak potrafi, aby każde miało możliwość osiągnięcia sukcesu. Zachęcamy do stwarzania dzieciom swobodnej i bezpiecznej atmosfery pracy twórczej tak, by mogły rozmawiać o swojej pracy, wymieniać między sobą uwagi, dzielić się doświadczeniami, samodzielnie decydować o tym, kiedy ich praca jest skończona, próbować jeszcze raz, kiedy nie są zadowolone ze stworzonego dzieła. Pomoże nam to w nawiązaniu bliższego kontaktu z dziećmi, wspieraniu ich w momentach niepewności, zachęcaniu do samodzielnych poszukiwań. Proponując pracę w grupach, stwarzamy dzieciom możliwość samodzielnego organizowania swojej pracy, doskonalenia umiejętności komunikowania się z innymi, inspirowania i wspierania się nawzajem, uczenia się od rówieśników. Dajemy im szansę stworzenia wspólnego dzieła, z którym wszyscy się identyfikują, którym wszyscy się cieszą. Zakładam eksponowanie prac dzieci (np. plastycznych, literackich), prezentowanie ich innym – rodzicom, uczniom szkoły, w środowisku (np. utworów muzycznych, spektakli teatralnych), utrwalanie (na fotografiach, filmach) lub przechowywanie w klasowym lub uczniowskich zbiorach. Pozwala to dzieciom na dokonywanie samooceny, uczy szacunku dla własnej i cudzej pracy. Zamiast oceniania proponujemy rozmowę z dziećmi o tym, jak pracowały, co stworzyły. Doceniamy wtedy ich zaangażowanie, odkrywanie nowego, uczymy je dostrzegania wartości zarówno procesu tworzenia jak i efektu pracy”⁵⁰.

Aktywność twórcza wymaga odpowiedniego przygotowania przestrzeni edukacyjnej. Programem ilustrującym, jak tę przestrzeń zagospodarować, jest *Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu*. Przestrzeń szkoły w Moszczance, w której realizowana jest idea Celestyna Freineta, jest tak urządzona, że inspiruje dzieci do twórczej pracy i samodzielnych poszukiwań. Mieszczą się tam:

- Fiszki autokorektywne, plany pracy, pomoce dydaktyczne z elementami samokontroli i samooceny;
- Stała wystawa twórczości artystycznej dzieci oraz ich ulubionych przedmiotów;
- Biblioteczka pracy ucznia zawierająca teczki problemowe, albumy, ilustracje itp.;

⁵⁰ Kędra, *op. cit.*, s. 52.

- Gazetka wychowawcza, informacje o zdobywanych sprawnościach, regulamin wyrażający najważniejsze zasady prowadzenie rozmów w „kręgu dyskusyjnym”;
- Minikącik multimedialny⁵¹.

Autorki programu *Witaj szkoło* proponują przeplatanie pracy ze wszystkimi uczniami pracą grupową oraz indywidualną. Są zdania, że podstawową formą przyswajania wiadomości i kształtowania umiejętności powinna być zabawa. Wspólne wyprawy do muzeum, kina czy teatru służą zapoznaniu ze sztuką⁵².

W programie *Od A do Z. Edukacja z pasją* Antoni Juskiewicz także dostrzega rolę różnych form aktywności dzieci dla prawidłowej organizacji twórczej aktywności. Uważa, że winny to być zarazem działania zespołowe, grupowe, jak i indywidualne.

„Warunkiem koniecznym dla prawidłowej organizacji twórczej aktywności jest stwarzanie sytuacji problemowych, dających uczniom możliwość stawiania sobie pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi w różnych źródłach wiedzy. Stawianie ich w sytuacjach umożliwiających manipulowanie rzeczami oraz symbolami koniecznymi do wysiłku myślowego, myślenia zarówno konwergencyjnego, jak i dywergencyjnego”⁵³.

Z przedstawionych propozycji wynika, że sposoby osiągania celów proponowane w programach są bardzo ogólne i zróżnicowane. Autorzy kładą nacisk na:

- ruch, aktywność zabawę i doświadczenie (*Kolorowa klasa*);
- przestrzeganie zasad aktywności uczniów (*Nasza klasa*);
- metody i techniki rozwijania aktywności twórczej (*Nasza klasa; Uczę się z Ekoludkiem; Nowoczesna Edukacja – szkoła w działaniu*);
- organizację aktywności uczniów (*Witaj Szkoło, Od A do Z. Edukacja z pasją*);
- urządzenie sali lekcyjnej (*Uczę się z Ekoludkiem; Szkoła na miarę; Nowoczesna Edukacja – szkoła w działaniu*);
- rolę diagnozy edukacyjnej w rozwoju ucznia (*Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła; Szkoła na miarę*);

⁵¹ *Ibid.*, s. 44-45

⁵² Korcz, Zagrodzka, *op. cit.*, s. 8.

⁵³ A. Juskiewicz, *Od A do Z. Edukacja z pasją. Program nauczania, edukacja wczesnoszkolna*, Warszawa 2009, s. 91.

- organizację środowiska sprzyjającego rozwojowi dziecka i współpracę z rodzicami i rówieśnikami (*Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła; Razem w szkole; Nowoczesna Edukacja – szkoła w działaniu*);

Szczegółowe uwagi do realizacji edukacji plastycznej znajdujemy w programach *Wesoła szkoła i przyjaciele* i *Nowoczesna Edukacja – szkoła w działaniu*.

Podsumowanie

Analiza podstawy programowej pokazuje, że w dalszym ciągu, pomimo dużej krytyki współczesnych koncepcji edukacyjnych, mamy do czynienia z dominacją wzorca człowieka oświeconego. System kształcenia człowieka oświeconego nie tylko nie rozwija indywidualnych możliwości i talentów, ale je hamuje i blokuje. Brak jest celów prokreatywnych, treści nauczania i wychowania do twórczości. W podstawie programowej dominuje wizja człowieka jednowymiarowego, o orientacji zachowawczej, odtwórcy nie twórcy, odbiorcy wartości i treści kultury, nie ich kreatora.

Autorzy programów takich, jak: *Nasza klasa; Kolorowa klasa; Gra w kolor; Uczę się z Ekoludkiem; Witaj szkoło!* niewiele wychodzą poza podstawę programową. Najwięcej miejsca poświęcają kształtowaniu twórczej aktywności dziecka autorzy programów: *Wesoła szkoła i przyjaciele; Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu; Szkoła na miarę; Razem w szkole*. Oryginalny układ ma program *Odkrywam siebie. Ja i moja szkoła*, w którym cele i treści nauczania zostały przyporządkowane poszczególnym rodzajom inteligencji. Warto też podkreślić, że programem, który skierowany jest przede wszystkim na rozwijanie twórczej aktywności, jest propozycja Marzeny Kędry, która jak sugeruje tytuł programu *Nowoczesna edukacja. Szkoła w działaniu* stanowi doskonały przykład realizacji na polskim gruncie idei szkoły aktywnej Celestyna Freineta⁵⁴. Oprócz programów kształcenia zintegrowanego zawierających treści kształcenia plastycznego, w 1999 roku Urszula Szuścik opracowała oryginalną propozycję programową, który wprowadza dzieci w zakres formy i treści plastycznych przez stymulację ich twórczości plastycznej poprzez kształtowanie percepcji wzrokowej⁵⁵. Jest

⁵⁴ Autorka programu jest dyrektorem jedynej w Polsce szkoły pracującej zgodnie z ideą Celestyna Freineta. Interesujące informacje na temat funkcjonowania szkoły w Moszczance można znaleźć w czasopiśmie „Życie Szkoły” 2009, nr 11 i 2011, nr 3 oraz na stronie internetowej szkoły <http://www.szkolamoszczanka.pl/>

⁵⁵ U. Szuścik, *Program autorski z zakresu kształcenia plastycznego dziecka w młodszym wieku szkolnym (klasy I – III) przeznaczony dla I etapu edukacyjnego. Program nauczania*, Wydawnictwo Maria Lorek Katowice 1999, Numer dopuszczenia do użytku szkolnego MEN/DKW-4014-

to jedyny program kształcenia plastycznego dla klas I-III szkoły podstawowej zatwierdzony prze MEN. Nauczyciele z wielką korzyścią dla uczniów mogliby włączać go do przyjętego przez siebie programu kształcenia zintegrowanego.

Interesującą kontynuacją badań dotyczących analizowanego zagadnienia byłoby poznanie opinii nauczycieli na temat możliwości rozwijania twórczej aktywności plastycznej uczniów w kształceniu zintegrowanym⁵⁶, a także sposobów wykorzystania dostępnych na rynku programów inspirujących do rozwijania twórczości dzieci⁵⁷. Rozwijanie kreatywności uczniów należy bowiem do kluczowych zadań współczesnej edukacji.

SUMMARY

The aim of the studies was to learn the possibility of developing creative activity of first-to-third grade pupils in art. The documents (the core curriculum and integrated teaching syllabuses) examined from the point of view of aims, contents, pupils' achievements, and description of realization methods show that the curriculum suggestions are really diverse. In the curricula created by people realizing the role which is played by creative activity in the development of a child more room is devoted to it.

29/99 wydanie pierwsze; U. Szuścik, *Program autorski z zakresu kształcenia plastycznego dziecka w młodszym wieku szkolnym (klasy I – III)*, Muza Szkolna Warszawa 2000, wydanie drugie). Zob.: Założenia teoretyczno-badawcze tego programu i ogólnie programu przedstawiono w „Annales UMCS”. Sectio J. Pedagogia-Psychologia, vol. XI, 1998, s. 141-149.

⁵⁶ Jak aktywność twórczą dzieci rozwijali nauczyciele w 2003 roku dowiedzieć się można z relacji z konkursu organizowanego przez czasopismo „Życie Szkoły”. Tekst autorstwa E. Marek, *Jak nauczyciele rozwijają twórczą aktywność uczniów w kształceniu zintegrowanym...*, [w:] *Pedagogika kreatywna wyzwaniem edukacji XXI wieku*, red. E. Smak, S. Włoch, Opole 2010, s. 357-370.

⁵⁷ W ostatnich latach w związku z rozwojem pedagogiki kreatywności pojawiło się w Polsce wiele programów służących do rozwijania twórczości dzieci w klasach I-III. Na uwagę zasługują m.in. K. J. Szmidt, J. Bonar, *Żywioty. Lekcje twórczości w nauczaniu początkowym*; J. Uszyńska-Jarmoc, *Podróże. Skarby. Przygoda*; M. Jąder, *Krok w kierunku kreatywności*; E. Płóciennik, M. Just, A. Dobrakowska, J. Woźniak, *Metoda i wyobraźnia*.